

Streszczenie rozprawy doktorskiej

W obecnych czasach jednym z wyznaczników demokratycznego państwa prawnego jest zapewnienie poszanowania prawa jednostek do swobody przekonań. Jest to pojęcie obszerne, obejmujące zarówno swobodę posiadania przekonań inspirowanych motywami o charakterze metafizycznym, filozoficznym czy naukowym jak też ich nieposiadania. Pojęcie to obejmuje zarówno zakres wolności indywidualnej (w znaczeniu wolności wewnętrznej i zewnętrznej) jak również wolność tworzenia i funkcjonowania organizmów gromadzących osoby fizyczne, posiadających rozbudowaną strukturę, hierarchię, wewnętrzne akty prawne itp.

W przypadku osób fizycznych omawiana wolność składa się z dwóch elementów – wewnętrznej sfery przekonań oraz z możliwości ich uzewnętrzniania, tak w postaci indywidualnych aktów i zachowań jak i organizacji i udziału w funkcjonowaniu związków opartych na wspólnym fundamencie ideologicznym czy filozoficznym. W przypadku budowy danej wspólnoty na fundamentach o charakterze religijnym mamy do czynienia ze związkami wyznaniowymi czy kościołami.

W przypadku organizacji/związków wolność ta polega na swobodzie ich tworzenia, wolności wstępowania przez osoby fizyczne do struktur związku, funkcjonowania oraz umożliwieniu swobodnego propagowania wyznawanych zasad.

Aktualny stan wolności przekonań/wyznania/sumienia jest efektem wielowiekowej ewolucji, która wymierne efekty przyniosła w zasadzie dopiero w ostatnim półwieczu. Dopiero w tym okresie, na skutek traumatycznych doświadczeń konfliktów tak zbrojnych jak też ideologicznych doszło do ukształtowania międzynarodowych standardów praw i wolności człowieka, które objęły także wolność przekonań. Uznanie wolności przekonań (podobnie jak każdej innej wolności) nie stanowi jeszcze gwarancji tego, że deklaracje zostaną zrealizowane. Niezbędne jest stworzenie również mechanizmów ochrony i znoszenia naruszeń wolności. Obejmować muszą one tak rozwiązania edukacyjne jak też legislacyjne i instytucjonalne, dzięki którym ukształtowana zostanie świadomość istnienia, kształtu i możliwości dochodzenia ochrony praw jednostek czy związków tych jednostek w sferze przekonań czy wyznania.

Tematem niniejszej rozprawy jest ewolucja zakresu wolności sumienia i wyznania osób małoletnich. Z racji tego, iż w okresie niepełnoletniości dochodzi do ukształtowania postaw etycznych i światopoglądowych człowieka zagadnienie zapewnienia możliwości swobodnego formowania tychże jest szczególnie ważne. Kwestia powyższa jest modyfikowana również poprzez konieczność uwzględnienia tego jak kształtował się stosunek dorosłych do dzieci i ich praw. Uznanie wolności przekonań w odniesieniu do osób fizycznych czy związków tych osób nie oznaczało bynajmniej aby od razu uznawano, że również osoby niepełnoletnie mogą z tych uprawnień korzystać. Zagadnienie to wymaga naszkicowania jak przedstawiało się kształtowanie praw dzieci w ogólności, przedstawienia genezy koncepcji wolności prze-

konań, zakresu tego pojęcia w przebiegu jego ewolucji a ostatecznie przedstawienie jak te kwestie były regulowane w praktyce.

Ramy chronologiczne rozprawy obejmują w zasadniczej części trzy okresy historii państwa polskiego – okres II Rzeczypospolitej, okres istnienia PRL oraz okres po przełomie 1989 roku. Z uwagi na istotne zróżnicowanie podstaw aksjologicznych systemu prawnego (a także praktyki stosowania prawa) obowiązujących we wskazanych periodach możliwe jest przedstawienie w jaki sposób ideologia wpływa na rzeczywiste funkcjonowanie danej kategorii wolności. Z uwagi na uwarunkowania historyczne wpływające na historię prawa i ustroju państwa polskiego, ramy chronologiczne rozprawy czasem, w niezbędnych przypadkach, są przekraczane w celu zaprezentowania szerszego kontekstu zdarzeń mających miejsce w Polsce.

Ramy terytorialne rozważań ograniczone zostały w głównej mierze do terytorium państwa polskiego, adekwatnie do ram chronologicznych. Podobnie jak w przypadku granic chronologicznych, niezbędne było wykroczenie poza tak zarysowane bariery, szczególnie gdy chodzi o okres II Rzeczypospolitej. Należy bowiem mieć na uwadze jak kształtował się system prawny obowiązujący w państwie polskim po okresie zaborów, kiedy pomimo usilnych starań, nie udało się dokonać unifikacji prawa. W pewnej więc mierze omawiając rozwiązania funkcjonujące w prawie obowiązującym na terytorium Polski, zmuszeni jesteśmy prezentować obce instytucje i akty prawne.

Rozprawa prezentuje rozwiązania dotyczące wolności wyznania osób małoletnich, funkcjonujące w prawie świeckim ale także w ustawach kościelnych różnych związków wyznaniowych działających na terytorium Polski, ze szczególnym uwzględnieniem aktów Kościoła rzymskokatolickiego, jako wiodącego związku wyznaniowego w Polsce.

Rozprawa składa się z części poświęconej rozważaniom teoretycznym oraz części omawiającej istniejące w poszczególnych okresach instytucje prawne i organizacyjne związane z omawianym problemem. Część teoretyczna służy przedstawieniu zarysu kształtowania się współczesnego pojmowania roli i pozycji małoletnich w społeczeństwie, zakresu władzy rodzicielskiej wpływającej na korzystanie przez małoletnich z ich uprawnień oraz określeniu aparatu pojęciowego funkcjonującego w zakresie omawianej tematyki. Z uwagi na obszerność zagadnienia i fakt, iż jest ono przedmiotem ogromnego dorobku naukowego (tak w zakresie badań prawnohistorycznych jak nauk socjologicznych, medycznych czy filozoficznych), ograniczono się tylko do zaakcentowania podstawowych obszarów i zagadnień. W części podstawowej rozprawy, dokonano prezentacji genezy, kształtu i ewolucji rozwiązań prawnych związanych z szeroko pojętym funkcjonowaniem wolności przekonań w odniesieniu do osób małoletnich.

Podstawowym celem badań było ustalenie czy kwestia wolności przekonań/wyznania w odniesieniu do małoletnich jest unormowana w zadowalający sposób, czy rozwiązania legislacyjne i organizacyjne funkcjonujące w konkretnym otoczeniu politycznym i socjologicznym zapewniają wystarczający stopień uwzględniania interesów małoletnich i umożliwiają skuteczną ochronę przed ewentualnymi naruszeniami sfery wolności przekonań.

Przeprowadzone przez mnie poszukiwania i analiza materiałów wskazują, że stanowisko społeczeństwa i ustawodawcy do zagadnień powiązanych z wolnością sumienia małoletnich ulegało ewolucji. Należy odnotować, iż nie był to rozwój „liniowy”, bowiem w zasadzie aż do ostatniego stulecia, zarówno w przypadku stosunku ogółu społeczeństwa jak też legislatywy (tak świeckiej jak kościelnej) zagadnienie praw małoletnich było postrzegane marginalnie. Radykalne przyspieszenie tworzenia regulacji i instytucji służących zabezpieczeniu tego zakresu swobody w przypadku małoletnich miało miejsce na przestrzeni ostatniego półwiecza. Zmiana stanowiska wobec wolności małoletnich dotyczyła tak władz świeckich jak też i duchownych (przy czym należy odnotować widoczny konserwatyzm i wynikające z niego pewne opóźnienie ustawodawcy kościelnego w procesie implementacji nowych idei i rozwiązań). Analiza byłych i obecnych rozwiązań wskazuje, że o ile w sferze doktrynalnej (nauki i teorii prawa) kwestia wolności małoletnich jest zbadana i omówiona w sposób obszerny i zadowalający, to realne jej stosowanie wygląda nieco mniej pozytywnie. Można wręcz odnieść w pewnych przypadkach wrażenie, iż zagadnienie to w znacznie większym stopniu pochłania doktrynę niż adresatów i beneficjentów tworzonych rozwiązań (szczególnie gdy mowa o wolności indywidualnej, bowiem związki wyznaniowe jak wykazuje praktyka dużo skuteczniej osiągają swoje cele, o ile oczywiście nie funkcjonują we wrogim ideologicznie środowisku). Wśród powodów takiego stanu można z pewnością zidentyfikować m.in. dość niską świadomość przysługujących praw, poczucie niewielkiej szkodliwości ewentualnych naruszeń, niechęć do afirmacji swoich przekonań w środowisku zdominowanym przez przedstawicieli jednej grupy wyznaniowej i związaną z tym kalkulacją „zysków i strat” – szczególnie gdy widoczne jest mniej lub bardziej wyraźne wspieranie pewnego światopoglądu przez aktualnie sprawujących władzę.